

«ОДНЕ ТІЛО», зранене війною

Анотація: Одна із важливих проблем, яку породила російсько-українська війна сьогодні – розділення сім'ї. Катаклізми, які переживають українці, матимуть тяжкі наслідки для окремої родини і суспільства в цілому. Про це свідчить досвід Другої світової війни. Читачу запропоновано нариси про життя чотирьох родин, скалічених попередньою війною.

Кожна історія має певну дотичність до авторки. Петро і Мотря Трояни, Володимир і Зінаїда Симчуки в різний час були членами церкви у Рівному, до якої належить Ліна Бородинська. Джерелами для дослідження їхнього життя були документи з державних, церковних та сімейних архівів. Та найціннішими виявилися спогади їхніх нащадків і сучасників. Біографії Максима та Євгенії Корнійчуків, Максима і Тетяни Довгалиуків для авторки мають особливе значення, адже це – її дідуся і бабусі. Складні долі своїх предків вона розкривала поступово, вписуючи їх у загальний історичний контекст і навіть краще розуміючи себе на тлі родинного минулого.

Ключові слова: сім'я, війна, життя, втрата, мовчання, пам'ять.

Title: «One Body» Wounded by War.

Annotation. One of the important problems that appeared due to the Russian-Ukrainian war today is the division of the family. The cataclysms experienced by Ukrainians will have severe consequences both for the individual family and for society as a whole. This is evidenced by the experience of World War II. The reader is offered essays on the lives of four families injured by the previous war.

Each story has a certain connection with the author. Peter and Motria Troian, Volodymyr and Zinaida Simchuk were members of the church in Rivne to which Lina Borodynska belongs at different times. Documents of state, church and family archives were the additional sources for the study of their live. But the most valuable were the memories of their descendants and contemporaries. Biographies of Maxim and Eugenia Kornichuk, Maxim and Tetiana Dovgaliuk are of special importance for the author, because they are her grandparents. She gradually revealed the difficult destinies of her ancestors, fitting them into the general historical context, and even better understanding herself on the background of the family past.

Keywords: family, war, life, loss, silence, memory.

Бородинська Ліна, кандидат історичних наук, доцент, перекладач і літературний редактор, автор книг і багатьох статей з історії евангельського руху на Західній Україні (Рівне, Україна). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4727-7720>

Одна із важливих проблем, яку породила російсько-українська війна сьогодні – розділення сім'ї. Сім'я опинилася під загрозою пошкодження і навіть знищення: свідоме чи несвідоме розділення через переїзд частини рідних закордон, смерть одного чи кількох родичів, втрата у бою чоловіка, батька, сина, фізичне та психічне скалічення, втрата домівки, вимушене переселення та ще багато іншого. Війна руйнує найголовніше – біблійний принцип життя сім'ї: «І стануть обоє вони одним тілом». Найбільш прикрим є те, що випробувань зазнають сімейні підвалини й тих, хто знає і намагається втілювати ці біблійні принципи.

Навіть тоді, коли, здавалося б, найгірше буде позаду, катаклізми, які переживають сьогодні українці, матимуть тяжкі наслідки для окремої родини і суспільства в цілому. Про це свідчить досвід Другої світової війни. Пропоную читачу нариси, ні не доль – уламків, вищербків доль, покарбованих попередньою війною, із-поміж яких проросло життя кількох поколінь, зокрема і моє.

Вивчаючи історію євангельського руху на західноукраїнських землях, не раз поміж подій і фактів загальноцерковного значення ненароком дотикаюся до чогось особистого, трепетного, що виходить за межі звичного наукового дослідження. Чотири історії, описані нижче, прийшли в моє життя в різний час і по-різному. Кожна з них має певну дотичність до мене особисто. Петро і Мотрона Трояни, Володимир і Зінаїда Симчуки були членами церкви ЄХБ у Рівному, до якої належу і я. Звісно, джерелами для дослідження їхнього життя побічно були документи з державних, церковних та сімейних архівів. Та найціннішими для розуміння поворотів долі, переживань, поглядів цих людей стали спогади їхніх нащадків і сучасників. Біографії Максима та Євгенії Корнійчуків, Максима і Тетяни Довгалюків для мене мають особливе значення, адже це не просто люди, які потрапили в поле наукових інтересів, це – мої дідусі і бабусі. Не можу сказати, що правду про їхнє життя знала з дитинства, бо багато речей дітям навіть у пострадянський час не розповідали. Складні долі моїх предків я розкривала поступово, вписуючи їх у загальний історичний контекст і навіть краще розуміючи себе на тлі родинного минулого. Тільки тепер усвідомлюю, наскільки боляче було бабусі згадувати, коли ми, діти, вкотре просили розповісти про те, що було колись і як помер дідусь.

Як і багато інших подібних історій, описані нижче життя дозволили мені без труднощів зробити вибір, який стоїть сьогодні перед багатьма сім'ями.

КАВУНИ ПАХНУТЬ БАТЬКОМ

◆ Розпочинаючи дослідження історії євангельських християн на західноукраїнських теренах, я натрапила в архівних документах на ім'я керівника молоді Союзу слов'янських громад євангельських християн у Польщі – Петра Трояна з Рівного. Оскільки я сама належу до рівненської церкви ЄХБ, зацікавилася цією постаттю особливо. Та ніхто з місцевих віруючих ніколи не чув такого імені. Знання того, що він народився у селі Золотіві біля Рівного, нічого не дало, бо, виявилось, там було багато людей із таким прізвищем. Що далі тривали мої дослідження, то більше інтуїція підказувала, що за цією згадкою у документі криється глибока життєва історія. Уже згодом я помітила, що у багатьох міських євангельських громадах є своєрідний «провал» суспільної пам'яті, пов'язаний із Другою світовою війною. Те, що відбувалося в церкві до і під час війни, наче було відсутнє у спогадах людей. Як виявилось, це пов'язане з тим, що після війни стрімко змінювався склад громад. Смерть, репресії і міграція (як усередині країни, так і між країнами) призвели до того, що частина суспільної пам'яті втрапилася, спогади не передавалися з вуст в уста, нові члени церкви не знали колишніх, які були в цій громаді до війни, а потім загинули, виїхали чи були ув'язнені. Вочевидь, така доля спіткала і пам'ять про Петра Трояна.

Минуло понад десять років, доки мені вдалося прозирнути крізь товщ часу на життя цього служителя. Відбулося це завдяки не випадковим «випадковим» знахідкам. У знайденому списку членів рівненської церкви за 70-ті роки було ім'я Мотрони Троян, яка переїхала у сусіднє місто (було вказано у примітках). Це й стало тією ниточкою, яка допомогла з'ясувати долю сім'ї Троянів.

Петро Троян народився 1903 р. у родині Павла і Ксенії Троянів, що проживала у Золотіві. На початку двадцятих років разом зі своїми сестрами і мамою приєднався до євангельських віруючих у Рівному. Петро був одним із активних молодих служителів. Неодноразово його ім'я згадується серед делегатів на з'їздах Союзу слов'янських громад євангельських християн у Польщі. Вперше він був учасником установчого з'їзду 1923 р.^[1] Петро Троян опікувався молодіжним служінням не лише у рівненській церкві, а й у громадах євангельських християн всієї Польщі. На з'їзді 1928 р. він висловлював занепокоєння тим, що молодь працює не настільки активно, як могла це робити, не завжди усвідомлює свою відповідальність за власне духовне життя і служіння^[2].

^[1] Шендеровский Л. Евангельские христиане. Возрожденное евангельское движение в исторической христианской церкви: исторический очерк (XIX–XX вв.). Торонто: Издание Канадского Союза евангельских христиан. 1980. С. 230.

^[2] Księga protokołów z posiedzeń Zarządu – Komitetu Związku Ewangelicznych Chrześcijań i Baptystów (1923–1935); Protokół VI Zjazdu Związku Słowiańskich Zborów Ewangelicznych Chrześcijań i Baptystów w Polsce, odbytego w m. Równem w dniu 7–9 czerwca 1928 r. Держархів Рівненської обл., ф. 30, оп. 18, спр. 1600, арк. 19–26 зв.;

Петро і Мотря Трояни з доньками Марією і Єлизаветою, друга пол. 30-х років ХХ ст.

Красивий, освічений і добродушний хлопець уподобав зовсім далеку від ідеалу жіночої краси Мотрю Бородійчук-Карпуш. Так само, як і він, дівчина-одноліток належала до євангельської громади у Рівному, співала у хорі, була побожною християнкою. Та водночас була якоюсь неприступною, гоноровою, не надто завзятою до роботи. 1929 р. у подружжя народилася донька Марія, за п'ять років – Єлизавета, а ще десь у війну – Орися. Петро пропадав за Мотрею, беріг з усіх сил, ніс кохай дружині, що тільки міг, найкраще. «У серванті, – згадує Марія, – була мамина поличка, куди тато клав солодощі чи те, що вона любила. А найбільше мама любила груші. Ми, діти, нічого з маминої полички без дозволу взяти не могли».

Із далекої, приглушеної роками пам'яті виринають у Марії і теплі

спогади про батька. На її день народження він завжди приносив кавуна. Коли дівчинка прокидалася, розрізаний кавун уже стояв на табуретці біля ліжка і вабив своїми ароматами^[3].

У 30-х роках чоловік приєднався до місіонерської діяльності Товариства взаємної допомоги євангельських християн, лідерами якого були В. Фетлер, В. Гусарук та Л. Єсаков. Місіонерськими об'єктами Петра Трояна були Броди, Сарни з околицями, деякі невеликі громади на Волині^[4]. 1936 р. проповідник вінчав Аркадія Мулька і Катерину Семенюк. Серед тих, хто наступного року звершував молитву посвяти на пресвітерське служіння Аркадія Мулька, був також Петро Троян^[5]. Оскільки сам він

Podanie Zboru ewangelicznych chrześcijan w Równem, ul. Szpitalna, 39 do Starosty powiatowego w Równem. 23 sierpnia 1927 г. Державрхів у Рівненській обл., ф. 30, оп. 18, спр. 1140, арк. 42-44 зв.

^[3] Спогади Стецик Марії Петрівни (1929 р.н. с.Золотіїв, проживає у м. Дніпро) про свого батька Петра Павловича Трояна, записані дочкою Максимовою Світланою Георгіївною 6.07.2016 р.

^[4] Інтерв'ю зі Стецюком Мойсеєм Климовичем (1932 р.н., Рівне), записане Бородинською Л. І. 23.07.2016 р. Архів Історичного товариства «Сувій».

^[5] М. Д. Б. Аркадій Мулька (Посмертна згадка). Післанець правди. 1979. № 7–8. С. 38–40.

Хор церкви євангельських християн у Рівному, 1924 р.
 У першому ряду третя зліва – Мотря Бородійчук-Карпуш.

не був пастором, а місія доручала йому звершувати священнодії, це свідчило про високий авторитет цього служителя, його духовний досвід.

Сучасники запам'ятали Петра Трояна дуже відданим і жертвним служителем, який не рахувався з жодними матеріальними благами задля духовної праці^[6]. Таку рису зазвичай вважають дуже ціною для християнина, та, очевидно, все це не зовсім добре позначалося на статках родини, а може, й на стосунках. Трояни жили незаможнo. Петро умів робити всяку роботу, володів ремеслом: був чоботарем. Якось приніс дружині власноруч зроблені босоніжки – «вятрувки», як їх тоді називали на польський манер. Та жінка взяла взуття до рук і, навіть не роздивившись, жбурнула в кущі за парканом. Хтозна, що її роздратувало, напевно не фасон босоніжок. Гадаю, Мотрі не подобалася постійна відсутність удома чоловіка-місіонера. Та Петро любив її круту вдачу, розумів, що вона гамувала його місіонерську романтику і повертала до потреб сім'ї.

Одним із місіонерських обов'язків Петра було піклування про чеську євангельську громаду в селі Михайлівка біля Рівного, куди він щонеоділі їздив велосипедом. Навіть коли 1939 р. на західноукраїнські землі вторглася Червона армія, Петро не припинив своїх відвідин. Троянова місіонерська діяльність потрапила в око радянській владі, а йому самому загрожував арешт. Та повідомлений про це якимось доброзичливцем

^[6] Інтерв'ю зі Стецюком Мойсеєм Климовичем. Архів ІТ «Сувій».

Працівники місії В. Гусарука. Рівне, 1942 р.

Зліва направо у першому ряду: перший - Захар Речун-Панько четвертий – Лука Дзекуц-Малей (пастор із Бреста), п'ята – Марія Гусарук, шостий – Володимир Гусарук (керівник місії), сьомий – Іван Гордіюк (пастор із Млинова), десятий – Усип Біліца (благовісник з Рівного); у другому ряду: перший – Петро Троян (благовісник із Рівного), третій – Олекса Гарбузюк, четвертий – Іван Мельничук (благовісники з Млинова), п'ятий – Іван Поліщук (регент, благовісник із Колоденки), шостий – Павло Гордіюк (благовісник із Млинова); у третьому ряду: четвертий – Антон Ковальчук, шостий – Роман Тростяничук (благовісники з Млинова), сьомий Іларіон Тарасюк (благовісник із Божкевичів).

Петро був змушений місяць переховуватися. Аби не наражати на небезпеку сім'ю чи одновірців, він ховався у полях біля свого села.

Із приходом німців небезпека арешту за місіонерство минула, але з'явилися нові загрози. Гітлерівці почали переслідувати євреїв, яких у Рівному й околицях було дуже багато. Як і інші євангельські віруючі, Петро Троян допомагав переховувати нещасних, нелегально виготовляв їм посвідчення особи зі зміненими даними і таємно переправляв у чеську колонію. Деякий час у своєму будинку в Золотієві родина Троянів переховувала єврейську жінку. Діти і внуки вважають, що саме за цю заслугу перед єврейським народом Бог дав сили і Петрові, і Мотрі з дітьми пережити надзвичайно розпачливі обставинах їхнього життя. «Бог дуже благословив нашу сім'ю, гадаю, тому що дідусь і бабуся рятували євреїв», – каже внучка Світлана. А я у цей час, знаючи долю Троянів і ледь стримуючи сльози, кричу у душі: «Хіба ж це благословення!» А тоді каюся в тому, що, живучи у набагато щасливіших умовах, знаходжу причини для бідкання.

Коли Володимир Гусарук організував у Рівному цукеркову фабрику і місію для поширення Євангелії в Україні, Петро, як колишній його співробітник у Товаристві взаємної допомоги євангельських християн, приєднався і до цієї місійної діяльності. Разом з іншими служителями він мандрував звільненою від радянської окупації (саме так висловлювалася більшість українських емігрантів) територією України, щоб допомогти забороненим більшовицькою владою євангельським церквам відновитися.

Однак із наближенням радянсько-німецького фронту місія не могла далі працювати. Маючи досвід життя за «перших советів» і усвідомлюючи небезпеку розправи за поширення євангельського вчення, Петро хотів захистити себе і родину від переслідувань. Тому наприкінці 1943 р., коли більшість працівників місії залишала Україну, він також виїхав за кордон. Старша донька Марія згадує, що того дня під вечір батько вбіг у хату і просив матір зібрати сякі-такі речі, бо йому потрібно було тікати. Іще з кимось Петро мав наздогнати поїзд, що залишав Україну з такими самими, як він. Дружина остовпіла, а те, що тримала у руках, так і впало на підлогу. Однак, опанувавши себе, почала допомагати чоловікові. Сподівалися, що радянська влада на наших землях довго не затримається, Петро перебуде десь і повернеться до родини^[7]. Ніхто не підозрював, що того вечора дружина і троє доньок востаннє бачать свого чоловіка і батька.

Сім'я Троянів у роки Другої світової війни.

Війна забрала Мотрину маму, яка загинула від вибуху снаряду поблизу їхнього будинку, забрала чоловіка, а невдовзі ще й доньку. Наймолодша Оріся захворіла на дифтерію і за якийсь час померла. Мотря не плакала. Вольовий і навіть твердий характер тепер зробив жінку кам'яною. Не можна було дозволити собі відчувати безпорадність, яка так близько підступала до серця з усвідомленням непевності свого становища, беззахисності і безвісти. Можливо, саме така риса й дала жінці можливість пережити розлуку довжиною у все життя: і не вдова, і не заміжня.

^[7] Спогади Стедик Марії Петрівни про свого батька Петра Павловича Трояна.

Мине багато років, коли Мотря, відірвавшись від читання Біблії, скаже донькам свої тяжкі й небагатослівні висновки: «Бог дуже милостивий до нас. Він забрав Орісю до Себе, щоб я могла дати вам раду після війни». Мотря перебивалася якою-такою роботою, як і раніше не маючи до неї хисту, але донькам всіляко намагалася дати професію. Дівчата закінчили Чернівецький державний медичний інститут, працювали лікарями. Звісно, в радянський час вони не могли поєднувати професію із прилюдним визнанням своєї віри, тож до церкви приєдналися аж у 90-х роках.

Про Петра довго не мали звісток. Чи вижив? Чи десь переховується? За якийсь час надійшла листівка з Вроцлава (Польща) від якоїсь Валентини. Десь далеко у серці, якому Мотря не давала поблажок, заворушився здогад: то звістка від Петра. Він боявся писати відкрито, тому інколи слав листівки, підписуючись цим жіночим іменем, щоб дати знати родині, що він живий. За допомогою якоїсь віруючої з Вроцлава, якій міг довіряти, переслав родині гроші. Тут же, в радянській Україні, його вважали безвісти зниклим.

Якось Петро написав, що хотів би побачити хоча б старшу доньку Марію і для цього зможе поїхати до Чехословаччини. Марія виготовила документи і чекала звістки від батька. Невдовзі Петро повідомив, що не зможе приїхати в Чехословаччину, бо захворів на нежить. Таке недолуге пояснення дало родині зрозуміти, що Петро насправді, не міг поїхати не через хворобу, а тому що відчув небезпеку^[8].

Поневіряння, страх, переживання за сім'ю підкосили здоров'я Петра. Щоб мати поруч хоча б когось із близьких, він переїхав до Канади, де проживали дві його сестри – Олександра Куценко й Ольга Корженьовська. Та до кінця свого життя він жив сам. 1977 р. закінчилися земні поневіряння колишнього волинського місіонера.

Мотря з доньками Марією та Єлизаветою спочатку жили в Золотієві, згодом переїхали на проживання в Дубно, де вона нарешті змогла зустрітися зі своїм чоловіком, відійшовши у вічність 2000 р. У Марії народилося дві дівчинки. Справжню історію свого дідуся Петра Трояна вони дізналися лише, коли розпався Радянський Союз, і родина позбулася страху, який так довго її гнітив.

А запах кавунів усе життя нагадував Марії про батька...

ЗГУБЛЕНЕ В ЛІСАХ ГУЛАГУ

◆ Максим Довгалюк і Тетяна Левчук одружилися 1942 р. Фронт уже минув Рівненщину й їхні рідні села Башарівку і Батьків. Німців спочатку не боялися зовсім, а потім поводитися обережно, аби не привертати до себе уваги нових окупантів. Зрештою, богослужіння у їхній громаді вільних євангельських християн відбувалися безперешкодно. Німці

^[8] Інтерв'ю зі Стецюком Мойсеєм Климовичем. Архів ІТ «Сувій».

ставилися до євангельських віруючих поблажливо, на відміну від попередніх – «советів». То чому ж не зробити весілля?

Обвінчалися в будень, мало хто з євангельських віруючих робив весілля в неділю, щоб у Божий день не займатися клопотами. Та яке могло бути свято у Максима Довгалюка. Хоч його родина колись і мала чимало землі на хуторі, який і називався за її прізвищем – Довгалі, та «совети» мало що з того залишили, рознесли, розтягли усе господарство.

Максим Довгалюк, 30-ті роки ХХ ст.

Хутір із трьох боків був оточений лісом, треба було кілька кілометрів протоптати до села, щоб дійти на богослужіння. Але Максимові то був швидкий і легкий шлях. Любив своїх друзів, молодь у церкві. А було її чимало, що й казати, більшість членів громади – молоді люди. Сам Максим прийняв хрещення у дев'ятнадцять. Найбільше любив, коли збиралися, щоб вивчати Біблію, коли приїздив проповідник із Радивилова Василь Олійник, який так зрозуміло пояснював Святе Письмо^[9].

Серед гурту церковної молоді зустрів і Тетяну. Зовсім дівча, разом із батьком, башарівським солтисом, Іваном Левчуком, мамою, братами і сестрами ходила на зібрання. Коли

Тані було п'ятнадцять, 1937 р., вона прийняла хрещення. Довго Максим приглядався і нарешті освідчився...

Оселилося молоде подружжя у старій батьківській хаті на хуторі. Мріяли збудувати нову, аби лиш війна закінчилася. Максимові вдалося влаштуватися на залізницю технічних робітником.

Та закінчення війни принесло із собою ще більший страх і втрати, ніж сама війна. У березні 1944 р., коли Рівненщина знову опинилася у руках радянської влади, М. Хрущов запропонував у західних областях «мобілізувати все чоловіче населення призовного віку до Червоної армії». Звичайно, така мобілізація відбувалася переважно примусово. Наприклад, до 20 квітня 1944 р. із 69 110 призовників у Рівненській області добровільно з'явилися у військкомати тільки 2620 осіб^[10]. Небажання

^[9] Громада вільних євангельських християн у Башарівці утворилася 1927 р. місійно-онерськими зусиллями одного із перших євангельських віруючих і пастора церкви у Радивиліві Рівненської області – Василя Олійника.

^[10] Гриневич Владислав. Військові мобілізації в Україні 1943–1944 років.

воювати в радянській армії було цілком природним: людей не просто втомила війна; ненавчених новобранців, дуже часто без зброї, кидали у бій із ворогом. Це була неминуча смерть. Тому більшість всіляким способом намагалася уникнути мобілізації.

Відмовлялося від служби зі зброєю в руках і багато протестантів, щоправда з релігійних міркувань, – не хотіли вбивати. Зазвичай таким влада інкримінувала контрреволюційну діяльність і ув'язнювала. Серед тих, хто відмовився «змити кров'ю провину перед батьківщиною» був і 29-річний євангельський християнин Максим Довгалюк. Хоча родина сподівалася, що його як працівника залізниці, можливо, й омине лихо, та ніхто тоді не знав, що тотальна мобілізація для чоловіків Західної України – це своєрідна помста сталінського режиму «неблагонадійним» українцям, які жили і працювали на території, окупованій нацистами.

Максим, передчуваючи, що його призов не омине і не бажаючи брати зброю до рук, свідомо погодився на виправно-трудоий табір. Туди відправляли вже мобілізованих його одновірців, які також відмовилися воювати. Важко було усвідомлювати, що сам пішов на розлуку, але знав, якщо поруч брати у вірі, хай там що – витримає. Так доля закинула Максима Довгалюка в Унженський ВТТ (Унжлаг), центр якого містився на станції Сухобезводне Горьківської області в Росії.

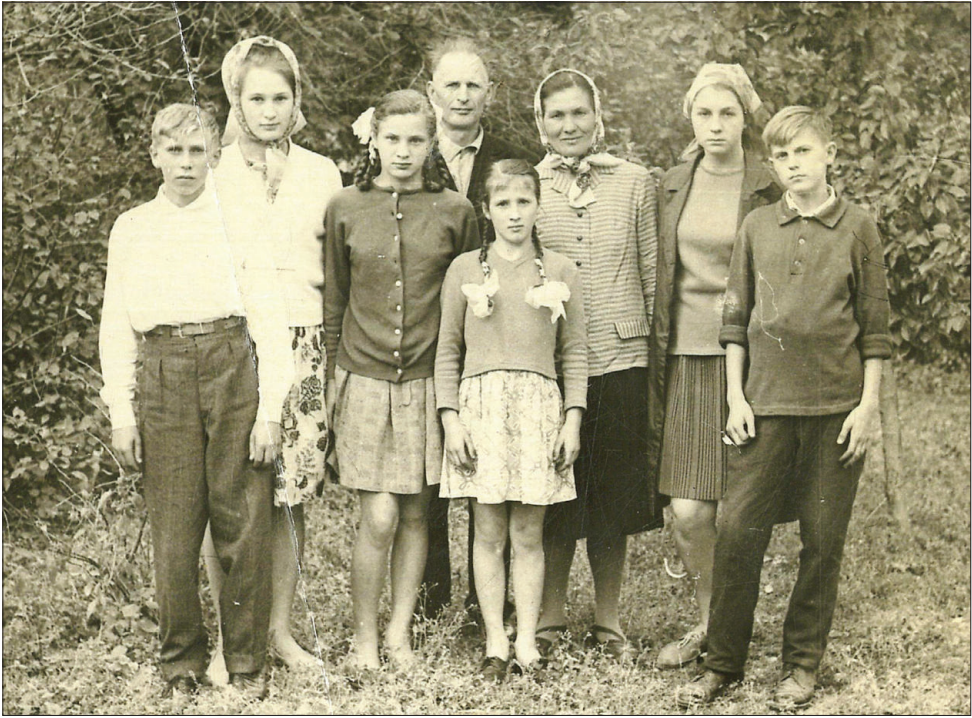
Максим так і не дізнався, що невдовзі стане батьком.

За кілька місяців у Тані, яка жила зі свекрами на хуторі, народилися близнята. Тішилася первісткам і водночас сумувала, бо відчувала неймовірну самотність. Хоч поруч були люди, а найріднішого не було. Мовчала, кому розкаже про свої переживання, не заведено було в селі розводити сентименти. Важкий час – треба було працювати, щоб вижити. Знала, що Максим живий, знала де, знала, що дуже важко, голодно і холодно – от і все. Як утішилася, коли в селі церква почала збирати продукти для засланців. Віруючі з різних громад області об'єдналися,

«Ви повинні змити власною кров'ю провину перед Батьківщиною і її великим вождем товаришем Сталіним». ZN,UA. 2.09.2005. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/viyskovi_mobilizatsiyi_v_ukrayini_19431944_rokiv_vi_povinni_zmiti_vlasnoyu_krovyu_provinu_pered_batk.html

Тетяна Левчук, середина 30-х років ХХ ст.

Перше фото сім'ї Довгалюків після повернення Максима із ув'язнення.
Зроблене з нагоди відзначення 60-річчя церкви ЄХБ у Башарівці восени 1967 р.
Зліва направо: друга – Любов, Марія, Максим, Ніна, Тетяна Довгалюки.

винайняли два вагони і наповнювали їх сухарями, збіжжям, картоплею, квасолею, салом, одягом, усім, хто що міг пожертвувати для в'язнів. Хоч самі тепер небагато мали, несли останнє й Довгалюки.

У рік близнята захворіли на дифтерію, годі було вилікувати, організми, знищені жалюгідним харчуванням, здалися одразу. Поховали на хуторі, поруч з могилами якихось невідомих солдатів ще з Першої світової війни. Що вона скаже Максиму?

Чула, що дехто із засланців уже повернувся додому, але не знала їх, щоб розпитати про долю чоловіка, та надія жевріла, що вона побачить його. Якогось дня навесні 1950 р. Максим прийшов. Ледь упізнала. Перед Тетяною стояв висохлий, мало не скелет, із похиленими плечима чоловік. Замість густого, зачесаного назад волосся, відрослі стурбаки на давно голеній голові.

Тетяні здалося, що тепер почнеться нове життя, головне, що чоловік поруч, а що хворий та худий – то нічого, відгодує. Коли якось намагалася запитати про табір, махнув рукою. Що казати, те що було – там і залишилося. Мовчав. Повела на могилку дітей. Мовчав: він ще не набув, а вже втратив. Хотів забути про ту втрачену частину свого життя.

Поступово все входило в річище сільського побуту. Почали будувати нову хату на місці старої. На роботу репресованого нікуди не приймали,

у колгоспі сам категорично відмовлявся працювати, тож довелося їздити на заробітки у будівельній бригаді, потім влаштуватися слюсарем у сусідньому містечку. Жили важко, добре що ліс поруч і чималий клопоть землі під лісом. За рік після повернення народилася донька Люба, потім син Степан, а ще Марія і Ніна.

Максим уже не співав у хорі своєї євангельської громади і не проповідував, як колись. Не міг говорити. Щось у голові блокувало це бажання. Його уста розкривалися тільки в молитві, Тетяна жадібно вслухалася в кожне слово, сподіваючись зрозуміти, що коїться в чоловіковій душі.

Ніхто з родини ніколи не чув від нього жодного слова про втрачені роки. Може, так ніколи і не дізналися, якби не курка. Так, злочасна дохла курка. Максим вирішив витравити мишей, які лізли в його поле з лісу і знищували збіжжя. Видобув отрути, змішав із зерном, попередив сусідів, аби не випускали курей і собак про всяк випадок, і розклав отруту у нірки. Та сусід не послухав, як завжди, випустив курей пастися на поле. Тож знайшовши свою дохлу курку, яка наїлася отрути, одразу подався у міську лабораторію, зробити аналіз. Невдовзі на хутір їхала ціла делегація: міліція, голова колгоспу, голова сільради і ще якісь «пишки» – вести розслідування про отруєння курки. Максим заплатив штраф, намагалися забрати пів наділу, бо виявився «завеликим» для сім'ї, в якій тільки одна колгоспниця. Та найбільша прикрість полягала в тому, що сусід також був віруючим, тільки належав до незареєстрованої громади. І це був благодатний ґрунт для антирелігійної пропаганди: у районній газеті написали чималу статтю про сварку двох «штундів». А Максима Довгалока «без суду і слідства» вилучили із членів церкви.

Він мовчав. Та його нічого й не питали. На зібрання в Башарівку не пішов, поїхав у сусіднє місто. Понуро сидів на богослужінні і після закінчення одразу виходив, щоб ніхто нічого не встиг запитати.

Якось башарівську громаду відвідав відомий у цих місцях проповідник, що мешкав у Дубні, як з'ясувалося, Максимів співв'язень. Не побачивши побратима на богослужінні, він наздогнав Тетяну по дорозі на хутір, розпитував чи була не захворів його товариш. З'ясувавши справжні обставини, чоловік засмутився. Наступної неділі він знову був у Башарівці. Після зібрання попросив залишитися членів церкви і розповів Максимову історію двадцятип'ятилітньої давности.

Не бажаючи зрадити своїм переконанням, Максим майже шість років важко працював на лісоповалі в Унжлазі. Звиклому до сільської роботи і грубої їжі чоловіку було легше призвичаїтися до виснажливої щоденної праці і табірної баланди. Навіть те, що він був худим і шуплявим також не було перешкодою – легше було тамувати голод. Кілька разів на нього чигала смерть. Одного разу ледь не привалило сосною, врятували побратими, які були поруч. Найгіршим у таборі були знущання таким самих, як вони, в'язнів над «сектантами». Діставалося і Максиму.

Громада вільних євангельських християн у Башарівці, кінець 1930-х років.

Якось, коли чоловіки повернулися з роботи у бараки, не побачили Довгалока. А після вечері мала бути переключка. Тож побігли у ліс шукати. Знайшли чоловіка майже замерзлого роздягнутим і прив'язаним до дерева, розтерли снігом, ледь привели до тями... «Людину, яка страждала за свою віру, не зламав табір, але ви, його брати і сестри, намагалися зламати своєю недовірою і байдужістю», – підсумував гість. Чоловіки сиділи з похиленими головами, зітхали, жінки плакали. «Ну що ж, нехай приходить, вибачиться перед церквою, ми приймемо», – резюмував пресвітер.

Таня ж слухала і розуміла, що насправді табір не зламав віри її чоловіка, але він зламав його самого. Максим наче перестав боротися за життя. Ховався від усіх, хто був поруч, у мовчанні і важкій праці. Але, якщо вже щось і казав, то влучав у самісіньке око. Майже ніколи не сердився, взагалі майже не виявляв емоцій, лише його твердий погляд говорив про Максимове невдоволення і лякав дітей і дружину. Відмовився подавати документи на реабілітацію, вважаючи, що це не поверне йому втрачених років. Тож родинний побут, піклування про дітей, які поспішали вилетіти з родинного гнізда, лягали на Тетянині плечі. Батьківське тепло, розгублене по лісах ГУЛАГу, не гріло дітей, непоказна біографія сім'ї репресованого не давала можливості здобувати освіту чи мати гідну роботу, а матеріальна скрута привчала їх до того, що в житті щось можна здобути лише важкою фізичною працею.

«Бабусю, розкажіть, як ви колись жили», – просили онуки. У діда не питали, боялися його стриманого відсторонення, хоч знали, що ніколи ніякої кривди нікому не заподіяв. «А... – махала рукою старенька й тікала у працю. – Хіба воно вам треба?»

ДЕ МІЙ ДІМ?

◆ Людині, котра спокійно живе на одному місці, облаштуваючи своє житло, дбаючи про кар'єру, накопичуючи статки, маючи родину і друзів, важко зрозуміти почуття тих, які все це втратили, яким доводиться починати усе з початку. Вони схожі на дерево, видерте з рідного ґрунту і пересажене у новий. Чи прийметься? Чи дасть урожай?

9 вересня 1944 р. було підписано Угоду між Урядом УРСР і Польським комітетом національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян із території УРСР. Документ підписували з обох боків «сталінські маріонетки», які не представляли інтересів ні українців, ні поляків. За їхніми планами цей обмін населенням мав відбутися впродовж 3,5 місяців. Однак депортація українців із Польщі до УРСР тривала два роки. До літа 1946 р. з Польщі виселено майже півмільйона українців. Але чи втиснути людські долі в сухі рамки статистики? Як визначити, що було втратою, а що стало набутком?

Із 349 сімей, які переселилися із Закерзоння^[11] у Рівне, була і родина Володимира і Зінаїди Симчуків.

Володимир народився 1914 р. в сім'ї Гаврила і Ганни Симчуків, які проживали у селі Липинки Холмського повіту Люблінського воєводства. Родина не була багатою, хоч і мала землю й навіть трохи лісу. Доводилося тяжко працювати.

Хлопцем Володимир разом із молодшим братом Олексієм стали членами церкви євангельських християн у сусідньому селі Ростоки^[12]. Вони були активними учасниками молодіжного служіння. Олексій навіть гав у оркестрі. У церкві Володимир познайомився із ученицею недільної школи Зіною, яка колись стане його дружиною.

Коли почалася війна, у Липинках розстріляли німця. Караючи село, окупанти забрали десятьох молодих людей, серед яких був і Володимир Симчук, до концтабору Майданек. Хлопець пробув там близько року. Потім згадував, що на території табору і на відстані витягнутої руки від його паркану не було жодної травинки – її виривали в'язні, аби хоч якось втамувати голод. Більшість із односельчан Володимира не вижила. Його ж небезпека чекала одразу після виходу із табору. Разом із колишнім спів'язнем Володимир зайшов у першу хату, яка трапилася їм по дорозі додому. Господиня дала хлопцям по шматку хліба. Голодний товариш з'їв похапцем і невдовзі помер. Володимиру ж вистачило сили стримати свій голод і їсти це довгоочікуване добро по крихті.

^[11] Науково-публіцистична назва українських етнічних територій, з яких відбувалося переселення.

^[12] Відомо, що у селі Ростоки Холмського повіту 1923 р. вже були євангельські християни. 1927 р. громада на чолі з Йосипом Красуном налічувала 22 члени.

Життя людини таке багатогранне і складне, вона не може жити лише страхом і непевністю. Попри війни і, здавалося б, всюдисущі ненависть і зло, люди все одно люблять, вірять і сподіваються.

1942 р. Володимир одружився із Зінаїдою. Хоч наречені були прихильниками євангельської віри, вінчалися у православному храмі, оскільки на цьому наполягали батьки молодії. У грудні 1943 р. у них народилася донька Ліда.

Однак життя у Липинках не складалося щасливо і спокійно, і не лише через німецько-радянську війну. На українських територіях вирували ще й міжетнічні конфлікти. Непрості взаємини українців і поляків особливо загострилися у час війни. Українські села потерпали від насилля польських націоналістів, які грабували майно, палили будівлі і вбивали тих, хто чинив їм опір. А з підписанням угоди про переселення польсько-українське протистояння посилювалося^[13].

Страх за своє життя змусив родину Симчуків погодитися на евакуацію. 28 листопада 1944 р. Володимир із дружиною, донькою, якій не було ще й року, мамою і братом назавжди залишили рідну домівку. Узнявши лише особисті речі, їжу, реманент і худобу, завантаживши все це в товарний потяг, родина вирушила на схід – у невідомий, хоч і український край. В «Евакуаційному листі», який зберігається в сімейному архіві Симчуків, написано «евакуюється в Одеську область». Хату й інше майно за описом залишили... Кому? Потім там поселяться такі самі переселенці, тільки з України.

Агітуючи за переселення, радянська влада обіцяла дати житло, відповідне тому, яке залишили, землю всім, хто хоче, збіжжя взамін на те, що здали у Польщі, і ще багато всього – просто «соціалістичний рай». Однак цей «рай» почався з того, що на залізничній станції у Симчуків вкрали «баранців» (три овечки, які вони везли з собою), а реманент забрав колгосп у Комінтернівську, де їм призначили жити. Поселили родину в якійсь хаті, де мешкало ще багато таких самих переселенців. Замість обіцяної власної землі – безкоштовна робота на тракторі у колгоспі.

Аби якось вижити, Володимир і Олексій вирішили на жнива поїхати заробляти на Захід. Там іще не було колгоспів, можна було найнятися до людей, заробити трохи зерна. Та й клімат був ближчий, і люди, напевно, рідніші. Вони б і переїхали на Захід України на зовсім, але ж не мали жодних документів, які посвідчували б особу. Колгоспникам їх просто не видавали. До того ж влада не була зацікавлена, щоб переселенці змінювали місце проживання за власним бажанням.

^[13] Акція переселення українців тривала в кілька етапів: I етап – «добровільне переселення» (вересень 1944 р. – серпень 1945 р.). Переселенців поселяли у східних областях України. II етап – «насильницька депортація» (вересень 1945 р. – серпень 1946 р.). III етап – «операція Вісла» (квітень-липень 1947 р.) – примусове переселення українців на землі, які Польща після війни дістала від Німеччини, внаслідок якого було знищено українські села, ув'язнено тисячі, вбито сотні українців.

Володимир і Зінаїда Симчуки з дітьми Володимиром і Лідією йдуть на богослужіння. Рівне, 1950 р.

Щоправда, Володимир приберіг невідомо коли і ким виданий тимчасовий паспорт. Із ним і вирішив рухатися на Захід України разом із дружиною і донькою. На документі був зображений тризуб, тому коли Володимир здав його у відповідні органи, щоб отримати радянський паспорт, то, запідозрений у націоналізмі, потрапив під пильний нагляд НДВС.

Вирушали в дорогу таємно; вночі, найнявши машину, перевезли сякі-такі речі на вокзал в Одесі. Поїздом дісталися Рівного. Прихистила сім'ю вдова з села Білої Криниці, чешка, яка, втративши чоловіка на війні, не могла сама господарювати. Вона ж дала їм і трохи землі, щоб працювали на себе, реманент і годувала попервах. Пізніше Зіна часто згадувала: «Ні чашки, ні ложки своєї не було, коли сюди приїхали».

Невдовзі до Білої Криниці дісталися і батьки Зіни. Вони йшли пішки з Одещини все літо, бо купили там корову і, навчені гірким досвідом, боялися продати, аби не втратити те, що є.

Хоч офіційно війна закінчилася, суспільна напруга не спадала. До хати часто навідувалися то бандерівці, то «яструбки»^[14], то якісь невідомі банди, щоб поїсти чи здійснити чергову перевірку. Траплялося навіть, що вагітній Зіні доводилося тікати і переховуватися десь у яру.

У жнива 1946 р. сім'я благословилося сином, назвали на честь батька Володимиром.

^[14] «Яструбками» називали винищувальні (рос. истребительные) загони НКВС, які боролися з УПА.

А на початку 50-х років Симчуки переїхали в місто. Володимир намагався отримати житло, яке б відповідало тому, що вони мали у Липинках. У Рівному було багато залишених будинків, в яких розселяли колишніх військових або тих, хто втратив своє житло. У кожному мешкало по кілька сімей. Довго шукали хату, а таки знайшли. То був їхній дім. Там і оселилися назавжди. Спочатку, правда, довелося ділити його ще з двома сім'ями. Але ті згодом вибралися. Володимир самотужки опанував кравецьку справу і працював за цим фахом.

У Рівному Симчуки знайшли церкву... таку саму, як Володимир і Зіна відвідували в юності у Ростоках. Громада євангельських християн-баптистів стала їхньою рідною спільнотою, тут 1958 р. Зінаїда прийняла хрещення. Володимир і Зіна були довголітніми членами церкви і невідступними у молитві і надії християнами.

Вони втратили все, що пов'язувало їх із батьківщиною. Єдине, що лишилося із привезеного із того, першого, дому, – це кілька сімейних фотографій і три книги. Старі і пошарпані – вони є родинним скарбом: Новий Заповіт польською мовою, «Скарбничка духовних пісень» і «Песни странника».

На стіні у їхньому домі висів напис: *«Ухляйся від злого та добре чини, шукай миру й женися за ним! (1 Петра 3:11)»* Це було життєве кредо Володимира й Зіни. Напевно, прагнення миру й добра берегло їх від того, щоб не загубити себе у буревіях війни і чужої політики, щоб не всохнути від безвиході, як рослина без ґрунту.

Втративши свою батьківщину, свій дім, своїх «баранців», не маючи навіть ложки, вони зберегли те, що було найціннішим, – довіру Богові і три книги, які дарували їм спокій і надію у такі страшні й непевні часи.

У подружжя часто виникала дискусія: Володимир сумував за рідним краєм, гадаючи, що зміг би там добре господарювати. А Зіна розуміла, що життя селянина дуже тяжке. Вона тішилася, що її діти змогли отримати вищу освіту і навіть стати викладачами. Так, правильно подумає читач, вища освіта і педагогічна діяльність у радянський час були несумісні з релігійними переконаннями. І Лідія, і Володимир прийшли до Бога у зрілому віці. Цьому сприяли непорушна віра і терпеливе сподівання батьків.

262

«Пам'ятаю, як ми з батьками і сестрою йшли центральною вулицею міста у дім молитви. Ці спогади супроводжували мене завжди і таки привели до церкви», – каже син Володимир. У 90-х роках він став учителем недільної школи, а потім довголітнім відповідальним за дитяче служіння у Рівненській області.

«Якось уночі я прокинувся від того, що батько співає, – згадає він. – Уранці батько сказав мені, що згадав польську євангельську пісню, яку співав у далекій юності і давно забув. Тоді ми часто просили його

Рівненська громада СХБ під час відвідин старшого пресвітера в Україні,
О. Андрєєва, 1949 р.

заспівати цей псалом, бо хотіли, щоб милі спогади про рідну землю і церкву жили у пам'яті старого якомога довше»^[15].

Доживши до 96 років, Володимир Гаврилович уже не дочував, тому голосно говорив і голосно молився. Часто він молився вночі. І тоді його особисті звернення до Бога чули всі: і діти, і внуки, і правнуки. Подяки і прохання за них надихали і додавали сили не лише тому, хто молився, а й мимовільним слухачам. Коли Володимир Гаврилович помер, не стало і його гучних молитов за стіною...

Якось в однієї уродженки Холмщини, яка зазнала примусового переселення, запитали, чи хотіла б вона повернутися на рідну землю:

«Повернутися назад додому на постійне проживання – ні, не хотіла б. Забагато часу минуло. Це все одно що старе дерево вдруге за життя пересаджувати на новий ґрунт. Кажуть: твоя Батьківщина там, де дім твоїх батьків, де могили предків. А я кажу: Батьківщина там, де дім твоїх дітей. Я щаслива тим, що мої діти мають можливість жити там, де народилися, жити разом зі своєю родиною, зі своїм народом...»^[16].

^[15] Спогади Симчука Володимира Володимировича (1947 р.н., проживає у Рівному), записала Бородинська Л. І. 2014 р.

^[16] Щерба Г. Історична правда про переселення українців з Холмщини в 1944–1947 роках у спогадах самих переселенців. Визвольний шлях. 1995. № 11. С. 19.

УБИТА ЛЮБОВ

◆ Максим сидів на перелазі з друзями і грався складним ножиком. Повз пройшла жінка з дівчиною-підлітком. Не раз спостерігав, як вони йшли до церкви, як і сьогодні. У голові майнула думка: «Ось вона буде моєю дружиною». Так і сталося. 1929 р., коли Максимові Корнійчуку виповнилося двадцять два роки, він одружився із вісімнадцятилітньою Євгенією Корнійчук (були однофамільцями). Оселилися на ділянці, яку вділив Максимів батько – заможний селянин, який мав чимало поля, трохи лісу, кузню, худобу й пасіку. Корнійчуки мешкали в німецькій колонії Топча Рівненського повіту і мали велику родину. Батьки подбали про освіту дітей, достатню для сільського господарювання. Макс, як його називали вдома, разом із братами передплачували періодику, збиралися вечорами і читали. А ще в родині була добра й давня традиція – читати Біблію. Традиція рідкісна на той час для православних, але Василь Корнійчук вважав, що ніхто йому не має вказувати, що робити у власному домі.

У сусідньому селі Залізниці ще з початку ХХ ст. була громада баптистів, у 20-х роках, відколи туди приїхав місіонер Євтропій Самоукін, вона набула особливої потужності^[17]. Богослужіння баптистів почали відвідувати родичі Макса і Жені, та й вони самі не раз ходили на зібрання. Бувало, зранку в неділю їдуть бричкою до православної церкви, а по полудні – до баптистів.

Із 1938 року українська баптистська громада перебралася зовсім близько до обійстя Корнійчуків – у колонію Топча, оскільки німці-лютеран виїхали з Польщі, а кірху передали найближчій протестантській громаді. Тож на зібрання ходили частіше, та православної церкви не залишали.

Війну пережили, як і більшість українців на західноукраїнських землях. Коли зайшли «совєти», найкращий одяг, посуд, хатнє начиння завбачливо закопали на городі. Зі змінами влади поступово втрачалося чимале господарство. Лишалося при собі хіба що вміння: Макс був ковалем, а Женя шила. Хто тільки не побував у Корнійчуковій хаті за війну: і біженці, і євреї, і німці, і партизани, і українці-поліцаї. Хлопцям^[18] у ліс Максим із старшим сином сам возив фураж і трохи харчів.

Через те, що хворів на гепатит, до Червоної армії Максима не мобілізували, і Женя полегшено зітхнула, думаючи що страхи війни позаду.

^[17] Баптисти у Залізниці з'явилися ще у ХІХ ст. 1873 р. тут здійснив перше хрещення Іван Рябошапка. Однак 1886 р. вся громада за наказом влади змушена була залишити Волинську губернію й оселилася на Херсонщині. Лише на початку ХХ ст. зусиллями двох баптистів, які повернулися із заслання на батьківщину громада було відновлено. ЄХБ у Залізниці напередодні війни змінили місце проведення богослужінь на колонію Топча, а після війни, після конфіскації молитовного дому, – на село Харалуг, де проводять богослужіння і донині.

^[18] «Хлопцями» місцеве населення називало бійців УПА.

Максим і Євгенія Корнійчуки
з донькою Марією, 1946 р.

Здавалося, почалося налагодження мирного життя. Насправді ж радянська влада ще довго вела війну, про яку багато звичайних українців боялося знати. Максима призначили секретарем сільської ради, тож у їхній хаті тепер часто бували чужі люди, вирішуючи якісь питання, стосами лежали зошити із переписом мешканців, майна, яким вони володіли, та ще багато чим, що Женю не дуже цікавило.

1946 р. сім'я поповнилася хлопчиком Іллею, якого вдома лагідно називали «Ільо».

Одного осіннього вечора 1947 р. до Макса, як це було частенько, прийшли якісь люди. Помічниця поралася біля печі, сім'я саме збиралася вечеряти, чекали тільки старших

синів. Господар сидів на лавці, а звикла до чужих п'ятирічна Маруся стала за його плечима, обійнявши батька ручками за шию і виглядаючи з-за його голови. Дитину завжди цікавили нові люди. Із незваних гостей Максиму знайомий був тільки один, знав, що то хлопець із лісу. Ватажок незнайомих, молодий чорнявий чоловік, кивнув господарю, щоб випровадив усіх із кухні. Макс зняв доньку з лавки і вказав Жені на двері в кімнату.

Жінка встигла лише почути, що непрохані гості вимагали у Максима кожуха і чоботи. Дивина та й годі, за всю війну жодного разу не прийшли до хати. Невже тепер грабувати будуть? Із кухні чулися голоси, крик, а потім удари, дужчі... і постріли. Жах огорнув жінку, не тямилася, скільки часу все те тривало. Опустила на підлогу малого Іля і припала до дверей, чекаючи, доки злодії підуть. Чула, що хтось поліз на горище, щось звідти знімали.

А тим часом помічниця, вискочивши у садок через другий хід, уже бігла до Максимових батьків, кричучи: «Макса б'ють!». Постріли почули й вони, та у двір боялися заходити. Коли ж усе стихло, і зайти пішли, старі увійшли в хату. У снігах непритомним лежав старший онук Фільо. Він саме зайшов у недобру пору до хати. Удар прикладом по голові уже полічив його дні. А далі перед старими розкрилася жахлива картина. Женя, сперта на стіну у кухні, стояла бліда і німа, не рухалася, навіть оком не вела, наче мертва. Не диво, побачити чоловіка на підлозі з розбитою головою, червоним місивом замість обличчя, кров з якого

забризкала навіть стелю і стіни, добитого двома пострілами у груди – таке було годі пережити.

Через поріг повз Ільо. Аж тепер стара згадала про дітей, забрала найменших у кімнату, занесли неприємного Філя. А тоді повернулася до невістки, почала її трусити, бити по щоках: «Прокинься, Женю, мусиш жити, у тебе ж п'ятеро дітей залишилося!» – кричала стара, не стримуючи сльози.

Зійшлися родичі, сусіди, готували похорон. Жінка робила, що казали, але сама не пам'ятала і не розуміла, що. Лише, коли збиралася на панахиду, Женя вдягнула картатого піджака і згадала, як колись Макс їй купував на нього тканину. «Навіщо витрачатися, купімо краще щось дітям. Сини ж підрастають», – просила вона чоловіка. «Для них ще колись купитися. А поки я з тобою, хочу потішити тебе». Хіба він раз говорив таке? Як вона тоді дивувалася тим словам. «Звідки він знав, що мені доведеться жити без нього? – думала Женя. – Це ж було так давно, ще в передвоєнній Польщі». Тепер той піджак, здається, грів якось особливо.

Не минуло, напевно, й року, відколи Женя поховала Макса. Якось, стоячи на недільній службі, вона не повірила власним очам – у церкві був його вбивця. Вона ніколи не забуде обличчя того ватажка. Подих сперло, але серце гупало, здавалося, гучніше від дзвонів. «Не знаєте, хто то?» – нащось запитала Женя жінку, що стояла поруч. «Це ж Чорноморець», – із захопленням пошепки проказала та. Чорноморцем колись називали одного із ватажків УПА. Тільки жінка, звісно ж, не знала, що Євген Басюк тепер уже не «Чорноморець» і не «Компанієць», а «Кармелюк» – ватажок агентурно-бойової групи МДБ, який займається грабунком, розбоєм і навіть убивством для дискредитації УПА^[19]. Ніколи про це не дізнається і Женя. Вона вважатиме, що її чоловіка, фактично її життя, убив «бандерівець».

Аж тепер вона вперше заплакала. «Господи, Боже, змилуйся наді мною... Невже тут місце убивцям? На Твоєму святому місці!» Кому про це сказати! Кому прокричати! Тіло пройняв такий біль, наче її саму прошила куля. Ця «куля» повернула Жені чуття і водночас убила її православну звичку. А ще вселила якийсь непояснений страх. Як вона скаже дітям, що їхнього батька вбив боєць УПА? Це ж небезпечно. «Перші поради», та й теперішні, добре навчили людей, що все, пов'язане з політикою, – небезпечно. Єдиний вихід – мовчати.

От і мовчала. Боячись видати таємницю, намагалася не говорити з дітьми про батька. Старші, тямущі, самі все розуміли, а от Марусю й Ілю треба вберегти. Хто ж тоді знав, що мовчання і захист обернуться для її найменших дітей неласкавою долею. Маруся так і не створить своєї

[19] Бігун Ігор. Євген Михайлович міняє професію. Як російський ветеран виявився... командиром УПА. *Історична правда*. 12 травня 2015 р. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/05/12/148247/>

Євгенія Корнійчук із дітьми
(у першому ряду: Марія, Євгенія, Ілля, Феофіл;
у другому ряду: Ігор, Святослав), 1948 р.

«Як овечку, Пастир сильний,
Сам веди мене вперед!
На Твої луки простірні за Тобою я йду вслід.
О, Ісусе! О, Ісусе! За мене Ти кров пролив.
О, Спасителю незмінний, захищай нас, бережи.
Ми без Тебе всі безсильні, у Своїх руках держи.
О, Ісусе! О, Ісусе! За мене Ти постраждав...»^[20].

Байдуже, що віруючих у країні переслідували. Байдуже, що дітям, які пішли з нею до церкви, не судилося успішного життя, хоч були розумні і кмітливі. Женья відчувала, що поступово поверталася довіра до людей, сила і здатність жити. Жити з раною і мовчанням.

* * *

Безсумнівно, окремі долі, описані вище, не є вичерпним досвідом Другої світової війни і не розкривають усіх проблем, з якими стикалися тоді українці. Водночас вони суголосні тому, що переживає наш народ сьогодні, і можуть хоч трохи відгорнути завісу наслідків тих випробувань, яких зазнає сучасна українська сім'я та суспільство в цілому. Проблеми

^[20] Псалмоспіви. Збірник богослужбових псалмів і духовних пісень. – Крем'янець. Накладом Д. Гарасевича, 1939.

сім'ї, а Ільо, для якого батько – лише фото на стіні, хоч і народить сімох дітей, так і не пізнає, що таке справжнє батьківство і подружня любов. Куля, яка прошила Максові груди, убила ще й його старшого сина, убила Женіну довіру до людей і церкви, убила у дітях здатність любити.

Від тієї доленосної неділі Женья більше не пішла до православної церкви. А невдовзі прийняла хрещення у громаді євангельських християн-баптистів. Шкодувала тільки, що не зважилася на це раніше, разом із Максом. Тільки тут, серед віруючих, почувалася спокійно. Євангельська пісня лікувала душу. Нею, піснею, і молилася. Подарований «Псалмоспіви» став її постійним супутником. Часто удома співала одну зі своїх улюблених:

Співник Євгенії Корнійчук. Псалмоспів. Збірник Богослужбових псалмів і духовних пісень. Друге доповнене видання. Накладом Л Гарасевича. Крем'янець, 1939 р.

сім'ї виходять далеко за межі особистого простору, окремих родин, вони стосуються наступних поколінь, а відтак – усієї нації.

Виклики та способи долання їх в обох війнах, які довелося переживати українцям, є подібними і відмінними. Розгляньмо деякі з них:

1. Розділення сім'ї

Фізична смерть одного із подружжя руйнує «одне тіло» і завдає пекучого болю тому, хто залишився живим. Водночас смерть ставить крапку у стосунках і, як би гірко це не звучало, дає свободу та можливість зцілення у майбутніх взаєминах.

Однак війна завдає потужнішого удару по сім'ї, створюючи обставини, коли живе подружжя змушене бути розділеним. У минулому сім'ї розділяла «залізна завіса» чи колючий дріт. Сьогодні – кордони і закони. Щоправда, відкритим залишається питання вибору: наші предки були його позбавлені, сім'ю розлучали неблаганні обставини; у сучасників здебільшого є вибір – відправляти дружину з дітьми закордон (погоджуватися на це) чи зберігати єдність сім'ї, перебравшись і спокійніші регіони країни. Безсумнівним є те, що кожна людина має право обирати долю своєї сім'ї відповідно до свого становища, водночас і наслідки такого вибору їй також доведеться долати.

Очевидно, що біблійне розуміння подружжя як «одного тіла» передбачає не лише духовну та емоційну єдність, а й єдність інтимну, соціальну й навіть економічну. Чи буде подружжя повноцінним «одним тілом» на відстані? Скільки часу і зусиль знадобиться таким сучасним сім'ям, щоб відновити втрачене у вирі війни?

Відстань із бігом часу настільки впливає на близьких людей, що вони, хоч і мають можливість спілкуватися по телефону, і навіть бачитися за допомогою різних технічних засобів, стають далекими та самотніми. Вони наче випадають з аури одне одного, зникають спільні побутові дрібниці, погляди, дотики – такі собі невидимі ниточки між близькими людьми. Коли ж люди перебувають в одній атмосфері з рідними, здається, самою присутністю можуть допомогти і комусь, і собі. А ще поруч із рідними з'являється почуття безпеки, зменшується хвилювання одне за одного, хоч насправді взаємний захист може бути й ілюзорним.

Звичайно, біблійний погляд на шлюб як вічний заповіт, який поєднує людей на все життя і не залежить від почуттів, інтересів та обставин, дозволяє стверджувати, що і на відстані подружжя залишається «одним тілом», якщо є вірним заповіту^[21]. Герої однієї із розповідей, Петро і Мотря Трояни, як і багато інших українців, яких спіткала така сама доля, залишилися вірними своїм обітницям і водночас самотніми до смерти.

2. ПІДМІНА СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ

Роз'єднання сім'ї неминуче призводить до підміни ролей чоловіка і дружини.

Вважається, що жінки та діти є найбільш уразливою категорією населення у час війни, саме тому суспільство оточує їх опікою, вони мають певні переваги у захисті. Водночас у війні зі зрозумілих причин найбільших втрат зазнає саме чоловіча частина населення. Звісно, це позначається на сім'ї, адже жінці спочатку вдома, а потім і в суспільстві доводиться брати на себе вирішальну роль. Не залежно від того, чи дружина з дітьми виїхала закордон, чи її чоловік загинув у бою, чи повернувся з фронту фізично або психічно травмованим, обставини змушують її взяти на себе тягар відповідальності за сім'ю. Сьогодні трапляється й так, що чоловік, перебуваючи у відносно спокійних регіонах, спроваджує дружину з дітьми в іншу країну (звісно, для їхнього захисту), а сам поринає у чоловічу стихію війни, у такий спосіб знімаючи з себе відповідальність за щоденну турботу про близьких. Так свідомо чи вимушено порушується біблійний принцип «бо чоловік – голова дружини» (Еф. 5:22-33), який чітко визначає подружні ролі у сім'ї.

Війна – призвідниця появи неповних сімей, не залежно від того живий один із членів подружжя чи ні. Втрата чоловіка чи дружини призводить

^[21] Славянський біблійський коментарий. – Гл. ред. С. В. Санников. – Киев: ЕААА, Книгоноша, 2016. – С. 1673.

до порушення психологічної рівноваги в сім'ї, позначається на вихованні нащадків. А «дитині важко сформувати здорове уявлення про те, як повинні вести себе представники її статі»^[22].

Відсутність батька у житті дітей призводить до їхньої емоційної нестабільності, втрати сімейних орієнтирів і навіть неповноцінного формування власної ідентичності, позначається на майбутніх взаєминах із протилежною статтю.

3. ВТРАТА ДОМУ

Сім'я – не лише почуття, обов'язки, відповідальність одне за одного, виховання дітей. Це ще й спільний побут, господарювання, сімейний простір – дім. Про важливість власного простору, місця, яке символізує захищеність і укоріненість людини, говорить і Біблія. Використовуючи образ дому, вона ілюструє злигодні чи добробут: «І здобиччю стане все їхнє багатство, а їхні дома – за спустошення» (Соф. 1:13), «І осядуть вони на ній безпечно, і будуватимуть дома та садитимуть виноградники, і будуть сидіти безпечно» (Єз. 28:26) та ін.

Чи не найчастіше війна забирає у родини саме це – власне місце, у такий спосіб відриваючи людину від її коренів, позбавляючи зв'язку з попередніми поколіннями, знищуючи її «місце пам'яті»^[23]. Саме тому сьогодні в українців набув популярності такий артефакт, як «поличка з Бородянки», яка вціліла тоді, коли більшість дому було зруйновано. Пієтет викликає, звісно, не сама річ, а те, що вона символізує – витривалість, зв'язок із минулим, щасливим життям, родинною пам'яттю.

Для родини Симчуків предметами, які нагадували про колишнє життя, втрачений дім і оточення, стали духовні книги, котрі переселенці возили з собою всюди і передали у спадок дітям. Ці пам'ятки були своєрідним містком між старим і новим домом, нагадували про євангельською громаду в Ростоках і спонукали шукати однодумців у Рівному. Тут хочеться сказати про важливу частину спільного родинного простору – найближче оточення, яке впливає на становище сім'ї, її добробут і духовне здоров'я. Не даремно Володимир і Зінаїда Симчуки так поривалися на ті території, де жили люди, близькі їм за менталітетом, намагалися оселитися там, де є євангельська громада.

270 Попри те, що сьогодні люди мобільніші, прагматичніші і менше прив'язані до конкретного місця проживання, саме усвідомлення цінності власного дому як спільного сімейного простору, укоріненості, пам'яті наснажує українців до відчайдушної боротьби за свою Батьківщину.

^[22] Славянський біблійський коментарій. – Гл. ред. С. В. Санников. – Киев: ЕААА, Книгоноша, 2016. – С. 847.

^[23] Місце пам'яті – термін, який запровадив французький історик П'єр Нора для позначення місць, символічних об'єктів, з якими певна група людей пов'язує свої спогади, цінності, і де «пам'ять кристалізується і знаходить свій притулок».

4. МОВЧАННЯ

Одним із важливих елементів формування особистості є пам'ять, зокрема суспільна. «Пам'ятай про дні давні, розважайте про роки усіх поколінь, запитай свого батька і покаже тобі твоїх тих старших, а вони тобі скажуть» (Повт. 32:7). Водночас своєрідною психологічною візитівкою Другої світової війни, як і інших суспільних катастроф радянського часу, стало мовчання. Відмежування від пережитого за допомогою мовчання, удавання відсутності проблеми, травматичних подій, болісної частини життя є одним із способів долання психологічних надломів і нестерпного душевного болю. Аби забути втрачені роки, захистити дітей від власного жаху, Максим Довгалюк мовчав, не говорячи не тільки про те, що завдавало болю, а й узагалі не говорячи. Водночас цим мовчанням він вибудовував стіну між собою і сім'єю.

Мовчання ставало у нагоді й тоді, коли правду говорити було ризиковано, а брехати не дозволяла совість. І Мотря, і Женья намагалися вберегти дітей від небезпечної правди, і щоб необережне слово не породило небажаних запитань – мовчали. Тому їхні діти росли не просто без батьків, вони втрачали їхній образ, пам'ять про них. Їхні душі німіли разом із душами матерів, а потім німотою відгукувалися у нащадках. Так пам'яті, емоційної повноцінності позбувалися цілі покоління.

Мовчання окремих людей зливалося у мовчання спільноти – тієї, пам'ять якої суперечила офіційній історії. Так з'являвся спільний біль, викликаний спільною травмою – війною чи репресіями. Як зазначає турецький психіатр Вамік Волкан, коли оплакати втрати не вдається, то страждання спільноти не можна подолати, а біль передається наступним поколінням^[24]. Рани війни переходять у спадок дітям і озиваються в онуках.

Сьогодні суспільство не замовчує свій біль, ми оплакуємо втрати незнайомих співвітчизників, так само як і маємо можливість відчутти співчуття, співпереживання і допомогу у власній біді. Хочеться вірити, що цю травму нам вдасться пережити краще, ефективніше, ніж нашим предкам після Другої світової війни. Цьому сприяє ще й те, що ми не лише спільно страждаємо, але й разом шукаємо надії у Бозі.

5. ЄДНАННЯ

Багато наших предків, долаючи відчай, безпорадність і втрати Другої світової війни, зверталися до Бога. І саме в Ньому знаходили відряду, поступово гоючи рани. Але, як і біль, свою надію вони змушені були також замовчувати. Навіть більше, щоразу атеїстичне суспільство всіляко намагалось забрати останні крихти тієї відряди. Вірити доводилося потайки. Фактично багато українців у час радянського режиму перебувало у подвійній ізоляції: ізоляції болю і світогляду (суспільно-політичного,

^[24] Vamik D. Volkan. Trauma, Prejudice, Large-Group Identity And Psychoanalysis. *Am J Psychoanal.* 2021; 81(2): 137–154. Published online 2021 May . Doi: 10.1057/s11231-021-09285-z

національного чи релігійного). Таке становище не дозволяло зраним війною людям подолати свої травми, навіть попри те, що віра багатьох тамувала страждання, давала сили прощати чи терпіти.

Ми перебуваємо у набагато вигіднішому становищі. Сьогодні спільним став як біль, так і молитва. Українська письменниця й багатодітна мама, Дзвінка Торохтушко (Любов Бурак), 2014 р., під час запеклих боїв за Донецький аеропорт, написала вірш «Молитва», чекаючи чоловіка-капельана і двох синів із війни. Згодом молитва стала суспільним надбанням, її почали співати, переписувати і надсилати воїнам у посилк

Побудь, мій Боже, отут, зі мною,
 У цьому полі, у розпал бою.
 Серед руїни і серед краху
 Не дай пізнати глибини страху.
 Не дай упасти в зневіру й розпач,
 І побратимам розбігтись врозтіч.
 Побудь, мій Боже, отут, між нами,
 Душею батька, сльозою мами,
 Сестри любов'ю, брата плечима,
 Чеканням милої, її очима.
 Побудь, мій Боже, отут, зі мною,
 Посеред світу, посеред болю.
 Храни від смерті, від кулі вражої.
 Будь мені, Боже, вартою, стражею.
 Я тіло й душу тобі офірую.
 Побудь, мій Боже, зі мною! Вірую!^[25]

Сукупне стояння перед Богом додає особливої сили кожному учаснику, а впевненість у Божому захисті множить на число молільників. Саме це, гадаю, дозволить сучасній сім'ї подолати виклики, кинуті їй війною. Спільний біль і спільна надія будуть лікувати і єднати тоді, коли роз'єднують обставини, кордони, рубежі життя. У загальній сімейній молитві, зосередженій на спільній меті, ми сформуємо нове покоління.

Вчу із п'ятирічним сином великодній вірш:

- Мамо, а що означає: «Смерть переміг Ісус»?
- Це значить, що Він був мертвий і ожив.
- Ісус безсмертний, Він може завжди жити?
- Так.

– А що Він ще може?

– Ходити по воді, втихомирювати вітер, примножувати їжу, зцілювати людей і навіть оживлювати їх. Бог всесильний.

– А чи може Він перемогти наших ворогів?

– Може, синку.

^[25] Коваленко О. Коли чекала з війни чоловіка і двох синів, народилася... молитва. *Волинь*. 07.12.2018. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/117105-koly-chekala-z-viiny-cholovika-i-dvokh-syniv-narodylasia-molytva>